

чувство за милост и справедливост към окаяните на тоя свят... Двете главни фигури – развалената жена, Маслова, и княз Нехлюдов... застрашават читателя с дълбокия трагизъм на душите си“¹⁷.

Вазов застъпва консервативни схващания за любовта и за семейството, поне в книгите си, той се изказва дистанцирано за литературни персонажи като Анна Каренина или мадам Бовари, а с Ибсен и неговата героиня Нора направо полемизира в озаглавена с нейното име повест. Но винаги храни поне съчувствие и състрадание към оставени и обидени. Затова рискува дори да не е убедителен, когато застава поп Деян и особено Фотина, вместо да окуражават Цонка в стремежа към самоутвърждаване, да се опитват да напомнят на Трайчев неговия „дълг“ да постъпи „честно“ и по този начин да спасят връзката им. Това е още по-малко убедително, като се има предвид, че писателят изобразява Трайчев като твърде семпла фигура, просто бездънно похотлива и себична. Това завоалира донякъде остротата на конфликта и го измества върху чисто лична основа. Но истинският конфликт не е в личното нещастие на Цонка, а в отношението на заобикалящите я хора, на обществото към един нещастен човек в името на „морала“.

Голяма е заслугата на Вазов, че въпреки известна непоследователност, която се крие зад неговото морализиране, е тематизирал този конфликт. Безизходната е толкова непреодолима, че тласка Цонка към опит за самоубийство. В драмата си „Мария Магдалена“ (1846) Фридрих Хебел също погубва героинята си, която е забременяла от безсъвестен човек и която знае, че баща ѝ няма да преживее „срама“, но авторът се издига над живота, който изобразява с хуманно послание, заклеяйкиما робуването на привиден морал, на фарисейството. Впрочем романовият завършек при Вазов е доста проблематичен. Изненадващо за читателя Цонка по чудо оцелява. И се намира достоен човек, Денков, влюбил се отдавна в Цонка и свободен от предразсъдъци, който се оженва за нея и двамата заживяват щастливо. Как точно изглежда тяхното късно щастие, в романа не става ясно. Научаваме само, че дори Бавкида и Филемон не били познали щастие като тяхното, т.е. авторът се позовава на старица и старец от гръцката митология, които обглеждат своята живяна идилия. Вазов действително мисли за идилия и подчертава това, като сравнява щастливата двойка с „Теокритови пасторални любовници“. Трудно му е да пише за модерен брак от своето време. Щастливото спасение на Цонка звучи като кичозен хепиенд, но може да е замислено и като предизвикателство към ония, които робуват на предразсъдъци. В драматизацията на романа този завършек отпада.

Вазов едва ли би написал роман, в който централен персонаж като Цонка да няма и положителен еквивалент. Той се стреми към хармонизация. Затова изгражда романа върху две сюжетни линии и противопоставя на нещастната любовна история на Цонка щастливата любов на сестра ѝ Милка Хрусанова и Христо Бранков. И двамата живеят в София, но се запознават едва във влака някъде между Горна Оряховица и Шумен. Бранков пламва от любов към Милка, но се въздържа, запазва благоприличие, според автора той побеждава „звяра“ в себе си. Вазов подсеща за романа на Емил Зола „Звяр-човек“, излязъл по онова време на български и много сполучливо тая реминисценция изплува в мислите именно на Бранков, който скоро е завършил висшето си образование в Париж. В любовната връзка между Милка и Бранков няма тъмни и загадъчни страсти,